

ANTIREVOLUTIONNAIRE STAATKUNDE

ORGAAN VAN DE
Dr ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE
DER ANTIREVOLUTIONNAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Dr. E. J. BEUMER - H. COLIJN
Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD
Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN - Dr. J. SEVERIJN

TWEEDE JAARGANG
JAN.—DEC. 1926

UITGAVE VAN J. H. KOK TE KAMPEN

REGISTER 2^e JAARGANG.

ALPHABETISCHE LIJST VAN SCHRIJVERS.

	Bladz.
AMELINK. H. — Historisch overzicht der arbeidswetgeving in Nederland, II. (slot)	21
BEECK CALKOEN. MR. A. J. L. V. — Gemeentelijke armenzorg en diaconie	189
BERGMEIJER. P. — De Christelijk-Ethische partij	293
BEUMER. MR. DR. E. J. — Over Vrijzinnig-Democratische politiek	134
BOHATEC. PROF. DR. I. — De organische idee in de gedachtenwereld van Calvijn	32, 153, 362
DIEPENHORST. PROF. DR. P. A. — Het pachtvraagstuk	345
DOOYEWEERD. DR. H. — Tweeërlei critiek. Om de principieele zijde van het vraagstuk der medezeggenschap	1
DOOYEWEERD. DR. H. — Het oude probleem der christelijke staat- kunde	63
DOOYEWEERD. DR. H. — In den strijd om een christelijke staat- kunde. Proeve van een fundeering der calvinistische levens- en wereldbeschou- wing in hare wetsidee, (vervolg)	244, 425
FABIUS. MR. D. P. D. — Kroon en Ministers	497, 556
HARTOGH. MR. G. M. DEN — Dr. Kuyper's standpunt tegenover het ge- zantschap bij het Vaticaan	84
HARTOGH. MR. G. M. DEN — Mr. G. Groen van Prinsterer's standpunt tegenover het gezantschap bij het Vati- caan. In het licht van zijn beschouwing over de verhouding van kerk en staat	105
HEEMSKERK. MR. TH. — De Psychopathenwet	198
KOLFHAUS. DR. W. — De schoolstrijd in Duitschland. 1918—'26	545
LEEUWEN. PROF. DR. J. A. C. V. — Theologische faculteiten van de Rijks- universiteiten	401, 464, 506
NEDERBRAGT. DR. J. A. — Elementen in het leven van den Volken- bond	273

	Bladz.
NEDERBRAGT. DR. J. A. —	Boekbespreking 574
NOTEBOOM. MR. J. W. —	Vraag en Antwoord; Adviezenrubriek 45, 94, 147, 207, 265, 312, 377, 445, 492, 532, 578
PATER. DR. J. C. H. DE —	Edmund Burke 449
RULLMANN. J. C. —	Da Costa in zijn beteekenis voor de anti- revolutionaire partij 165, 225
VRIES CZN. MR. S. DE —	Arbeidsgeschillenwet en sociale vrede . . . 57
WILDE. H. DE —	Overheid en krankzinnigenverpleging . . . 321

ALPHABETISCHE LIJST VAN ONDERWERPEN.

<i>Ambtenaarspensioen.</i> Zie: Staatspensioen; Soc. Verzekering (Adv.rubr.)	492
<i>Ambtsgebed.</i> Invoering — in vergaderingen Prov. Staten. Inhoud v. h. gebed. Formulier. (Adv.rubr.)	270
<i>Antirevolutionaire partij.</i> Zie: Da Costa in zijn beteekenis voor de —	165, 225
<i>Arbeidsgeschillenwet en sociale vrede</i>	57
<i>Arbeidswetgeving</i>	21
<i>Armenzorg.</i> Zie: Gemeentelijke — en diaconie	189
<i>Id.</i> Zie: Rechtstreeksche — door B. en W. of Burgerlijk Armbestuur	267
(Adv.rubr.)	267
<i>Id.</i> Zie: Werkloozenzorg (Adv.rubr.)	578
<i>Batige sloten gemeentelijken dienst.</i> Zie: Reservevorming (Adv.rubr.)	586
<i>Bestrating</i> van hoofdweg in een gemeente; gemeente en polderbestuur (Adv.rubr.)	313
<i>Boekbespreking.</i> MR. A. GOOTE, Het gildensocialisme in Engeland, door DR. J. A. NEDERBRAGT	574
<i>Burgemeester en Wethouders.</i> Evenredige samenstelling van het College van — (Adv.rubr.)	147
<i>Burgerlijk Armbestuur.</i> Zie: Rechtstreeksche armenzorg door B. en W. of Burgerlijk Armbestuur (Adv.rubr.)	267
<i>Burke. Edmund</i> —	449
<i>Calvinisme als Levens- en Wereldbeschouwing.</i> In den strijd om een Christelijke Staatskunde. Proeve van een fundeering der calvinis- tische levens- en wereldbeschouwing in hare wetsidee	244, 425
<i>Calvijn.</i> De organische idee in de gedachtenwereld van —	32, 153, 362
<i>Candidaatstelling voor den Gemeenteraad en ingezetenschap</i> (Adv.rubr.)	591
<i>Christelijk-Ethische partij</i>	293
<i>Christelijke Staatskunde.</i> Het oude probleem der —	63
<i>Costa, Da.</i> — in zijn beteekenis voor de <i>Antirevolutionaire Partij</i>	165, 225
<i>Diaconie.</i> Zie: Gemeentelijke en diaconale armenzorg	189

<i>Dronkenschap. Openbare</i> —. Zie: Gemeentelijke Overheid en publieke eerbaarheid (Adv.rubr.)	377
<i>Eedsquaestie; Doopsgezinden en Atheïsten</i> (Adv.rubr.)	339
<i>Gemeente en Onderwijs.</i> Zie: Inzage stukken betreffende financieel beheer gemeente-onderwijs (Adv.rubr.)	51
<i>Gemeentebedrijven.</i> Financieel beheer gemeentel. grondbedrijf (Adv.rubr.)	215
<i>Id.</i> Zie: Reservevorming (Adv.rubr.)	586
<i>Gemeentelijke armenzorg en diaconie</i>	189
<i>Gemeentelijke Overheid en publieke eerbaarheid</i> (Adv.rubr.)	377
<i>Gemeentebedrijven.</i> Zie: Reservevorming (Adv.rubr.)	586
<i>Gemeentewerken.</i> Schade ten gevolge van de uitvoering van een gemeentewerk; algemeen en publiek belang (Adv.rubr.)	210
<i>Gezantschap bij het Vaticaan. Dr. Kuypers' standpunt tegenover het</i> —	84
<i>Id.</i> <i>Mr. G. Groen van Prinsterer's standpunt tegenover het</i> —	105
<i>Gratie.</i> Recht van — en A.R. Beginsel (Adv.rubr.)	447
<i>Honden.</i> Gemeentelijke verordening inzake loslopende — (Adv.rubr.)	213
<i>Inzage.</i> — Stukken betreffende financieel beheer gemeente-onderwijs (Adv.rubr.)	51
<i>Kasbeheer.</i> Zie: Concentratie van het kasbeheer der gemeente; positie van den ontvanger (Adv.rubr.)	49
<i>Kermisquaestie.</i> Zie: Gemeentelijke Overheid en publieke eerbaarheid (Adv.rubr.)	377
<i>Kiesrecht.</i> Zie: Stemrecht. Meervoudig — (Adv.rubr.)	94
<i>Krankzinnigenverpleging.</i> Zie: Overheid en krankzinnigenverpleging	321
<i>Kroon en Ministers</i>	497, 556
<i>Leverantie's en betaalde werkzaamheden</i> van een raadslid ten behoeve van een bijzondere school (Adv.rubr.)	447
<i>Lijkverbranding.</i> Huidige stand van het vraagstuk der — (Adv.rubr.)	98
<i>Maximum-snelheid.</i> Verordening inzake — voor motorrijtuigen (Adv.rubr.)	392
<i>Medezeggenschap.</i> Tweeërlei kritiek. Om de principiële zijde van het vraagstuk der —	1
<i>Middenstand.</i> Aansluiting van Chr. — vereenigingen bij neutrale — centrale (Adv.rubr.)	312
<i>Ministers.</i> Zie: Kroon en —	497, 556
<i>Onderwijs.</i> Gemeente en —. Zie: Inzage stukken betr. financieel beheer gemeente-onderwijs (Adv.rubr.)	51
<i>Ontslag van gemeentebestuurders.</i> Uitkeering wiskundige reserve aan Rijksverzekeringsbank bij — (Adv.rubr.)	315
<i>Ontslag van gehuwde onderwijzeressen.</i> (Adv.rubr.)	543
<i>Ontvanger.</i> Gemeente—. Zie: Concentratie van het kasbeheer der gemeente; positie van den ontvanger (Adv.rubr.)	49
<i>Ophaal- en stortingsdienst.</i> (Adv.rubr.)	45
<i>Overheid en krankzinnigenverpleging</i>	321
<i>Pachtvraagstuk</i>	345
<i>Plaatselijke keuze.</i> Voorstel Rutgers inzake — en volkssouvereiniteit (Adv.rubr.)	265
<i>Program.</i> Vaststelling Provinciaal — (Adv.rubr.)	532
<i>Psychopathenwet</i>	198

	Bladz.
<i>Publieke eerbaarheid.</i> Gemeentelijke Overheid en de — (Adv.rubr.) . . .	377
<i>Rechtstreeksche armenzorg</i> door B. en W. of Burgerlijk Armbestuur (Adv.rubr.)	267
<i>Reservevorming;</i> batige sloten gemeentelijken dienst; winst gemeente- bedrijven (Adv.rubr.)	586
<i>Samenwerking van gemeenten.</i> Zie: Subsidie t. b. v. een neutrale zieken- inrichting (Adv.rubr.)	539
<i>Schoolmeubilair.</i> Vervanging van — (Adv.rubr.)	541
<i>Schoolstrijd in Duitschland. 1918—1926</i>	545
<i>Sluizen.</i> Verpachting van gemeentelijke — en Zondagsrust (Adv.rubr.)	54
<i>Sociale verzekering.</i> Zie: Staatspensioen; Sociale verzekering; Ambtenaars- pensioen (Adv.rubr.)	492
<i>Sport.</i> Zie: Beschikbaarstellen van een —terrein (Adv.rubr.)	47
<i>Id.</i> Zie: Voetbalwedstrijden op Zondag (Adv.rubr.)	384
<i>Staatspensioen.</i> Sociale verzekering; Ambtenaarspensioen (Adv.rubr.) .	492
<i>Statuten eener vereeniging.</i> Vaststelling van den grondslag der ver- eeniging (Adv.rubr.)	536
<i>Stemrecht.</i> Meervoudig — (Adv.rubr.)	94
<i>Subsidie</i> t. b. v. een neutrale ziekeninrichting. Samenwerking van ge- meenten (Adv.rubr.)	539
<i>Subsidie-verleening.</i> Zie: Vacantiekolonies (Adv.rubr.)	388
<i>Theologische faculteiten van de Rijksuniversiteiten</i>	401, 464, 506
<i>Vacantiekolonies.</i> Instelling voor het uitzenden van kinderen naar — (Adv.rubr.)	388
<i>Ventverbod op Zondag.</i> Zie: Winkelsluiting en —; Zondagswet, Gemeente- wet, algemeen belang (Adv.rubr.)	317
<i>Voetbalwedstrijden op Zondag</i> (Adv.rubr.)	384
<i>Volkenbond.</i> Elementen in het leven van den —	273
<i>Voorwaardelijke invrijheidstelling.</i> (Adv.rubr.)	207
<i>Vrijzinnig-Democratische politiek</i>	134
<i>Waterleidingbedrijf.</i> Tariefregeling — (Adv.rubr.)	52
<i>Werkloozensteun.</i> (Adv.rubr.)	445
<i>Werkloozenzorg.</i> Werkloozenverzekering, crisissteun of Armenzorg. Werkverschaffing (Adv.rubr.)	578
<i>Winkelsluiting en ventverbod op Zondag.</i> Zondagswet, Gemeentewet, algemeen belang	317
<i>Winst gemeentebedrijven.</i> Zie Reservevorming (Adv.rubr.)	586
<i>Ziekeninrichting.</i> Subsidie t. b. v. een neutrale — (Adv.rubr.)	539
<i>Zondagsrust.</i> Zie: Beschikbaarstellen van een sportterrein; Zondagsrust; sportexcessen (Adv.rubr.)	47
<i>Id.</i> Zie: Verpachten van gemeentelijke sluizen en — (Adv.rubr.) . . .	54
<i>Id.</i> Zie: Winkelsluiting en ventverbod op Zondag. (Adv.rubr.) . . .	317
meentewet; algemeen belang (Adv.rubr.)	317
<i>Id.</i> Zie: Voetbalwedstrijden op Zondag (Adv.rubr.)	384
<i>Zondagswet.</i> Toepassing der —. Zie: Voetbalwedstrijden op Zondag (Adv.rubr.)	384

TWEEËRLEI KRITIEK.

OM DE PRINCIPIEELE ZIJDE VAN HET VRAAGSTUK DER MEDEZEGGENSCHAP.

DOOR

DR. H. DOOYEWEERD.

De beknopte uiteenzetting, die ik in de Vraag en Antwoorderubriek van het Aprilnummer in den vorigen jaargang van dit tijdschrift plaatste inzake het vraagstuk der medezeggenschap, heeft een omvangrijke, ten deele lovende, ten deele kritische bespreking uitgelokt, die ik van te voren niet had kunnen voorzien. Ware dit laatste wel het geval geweest, dan zou ik zeker uitvoeriger op dit vraagstuk zijn ingegaan. Niet uit lust tot breedsprakigheid, nog minder met de pretentie de kwestie van alle zijden tot in de finesses te behandelen, maar eenvoudig om deze reden, dat ik dan rekening had kunnen houden met de tweederlei kritiek, die men in zulke gevallen van te voren kan verwachten. Het vraagstuk der medezeggenschap is tegenwoordig in de sfeer der politieke programmeischen gekomen en die sfeer kan moeilijk over de geheele linie de voorwaarde scheppen voor een objectieve, zakelijke discussie.

Des te meer waardeer ik de critiek van hen, die, zonder in alle deelen aan mijne zijde te staan, zich nochtans op het peil der principieele en zakelijke polemiek hebben weten te houden. Dat die polemiek inderdaad vruchtbaar kan zijn, zal, naar ik hoop, zoo aanstonds blijken.

Tweeërlef kritiek, de objectieve en de subjectieve, eischt uiteraard ook tweeërlei vorm van beantwoording.

Ik wensch op zichzelf het subjectieve, vooringenomen standpunt niet zonder meer te veroordeelen. Het hebben van een vaste subjectieve overtuiging is in dezen tijd van verwarrende meeningsverscheidenheid een niet te versmaden goed. Maar zulk een overtuiging, waarvoor men natuurlijk gaarne met krachtig woord en breed gebaar opkomt, moet een behoorlijk fundament hebben, ze moet tegen een scherpe analyse bestand zijn, of ze valt bij den eersten tegenstoot als een kaartenhuis ineen. Bovendien wordt de subjectieve kritiek in hooge mate gevaarlijk voor den criticus, wanneer ze zich niet behoorlijk rekenschap geeft van strekking en draagwijdte der door haar bestreden opvattingen, wanneer ze de principieele kernpunten van het probleem niet voldoende blijkt te hebben gepeild en — voor zoover ze er op ingaat — al spoedig den indruk van mindere deskundigheid wekt. Komt daar dan ten slotte nog bij een

onjuist citeeren van bepaalde zinswendingen, dan wordt de onvruchtbaarheid van een dergelijke wijze van polemiseeren voor ieder duidelijk.

Om nu de discussie zoo veel mogelijk zakelijk te houden, zou ik mij een methode van anti-kritiek willen veroorloven, die geheel in 't algemeen de argumenten mijner bestrijders in enkele punten samenvat en ze op hun zakelijk gehalte onderzoekt. Ik vermijd daarmede alle persoonlijke polemiek, die binnen het kader van *A.R. Staatskunde* zeker misplaatst zoude zijn, gelijk ze mij trouwens uiteraard antipathiek is.

Allereerst echter wil ik hier de kern der kwestie, zooals ik die zie, nog eens beknopt uiteenzetten. Wellicht slaag ik er dan in menig misverstand, dat ook ten deele bij mijn meest sympathieke bestrijders is ontstaan, weg te ruimen.

Het vraagstuk der medezeggenschap is in den specifiekten vorm, waarin ik het aan de orde stelde, ongetwijfeld een politiek, een staatkundig probleem, een probleem van rechtsvorming. Immers, men vraagt een rechtsregeling, zij 't al niet oogenblikkelijk, dan toch in een niet al te ver verwijderde toekomst, van het boekenonderzoek door de arbeiders-vertegenwoordigers in de onderneming. De „cardo quaestionis” is nu deze of we met dit politieke vraagstuk binnen de neutrale zône der opportuniteitsvragen zijn, dan wel, of we ook hier staan onder den dwingenden klem van het beginsel.

Nu heeft het opportuniteitsstandpunt reeds een rechtsvermoeden van onjuistheid tegen zich. Immers, het tast om zoo te zeggen den grondslag van iedere reële beginselpolitiek aan.

Niemand zal bestrijden, dat het in de medezeggenschapsvraag gaat om de allergewichtigste maatschappelijke belangen. Wanneer het beginsel ons in zulk een cardinale vraag in den steek laat, waar blijft dan ten slotte zijn praktische beteekenis voor de realiteit der staatkunde?

Wanneer men in vragen gelijk de medezeggenschap, als beginsel alleen maar wil aanvaarden de eeuwige waarheden van het evangelie „die niet in het tijdelijke ingaan”, de christelijke naastenliefde, die de sociale solidariteit predikt, waar blijft dan tenslotte de zeer belijnde concrete beginselpolitiek, die dwars door de tijdsvragen heen de scheidslinie trekt tusschen geloof en ongeloof, tusschen autoriteitsprinciep en valsche democratie? Raakt die scheidslinie soms alleen de innerlijke zieleverhouding van Christen en niet-Christen, raakt zij alleen de ethiek, de zedeleer? Poneert ze een bloot algemeen shibboleth voor het inwendig geloofsleven met vrijlating van het menschelijk vernuft, om uit slagwoorden als de sociale solidariteit praktische conclusies te trekken, die geheel in de lijn der moderne revolutionair-democratische tijdstrooming vallen? Moet in al zulke fundamenteel-belangrijke praktijkvragen tenslotte ter laatste instantie een beroep worden gedaan op de „ontwikkeling” — och arme! — „van het moderne rechtsbewustzijn?” Wat doet de moderne democratie anders dan uittentreure op dit „moderne rechtsbewustzijn” te appelleren? Subjectivistische kritiek? Inderdaad het beroep op de ontwikke-

ling van het rechtsbewustzijn tegenover het principe, dat wij in den tijd-vraag der medezeggenschap als uitgangspunt stelden, doet er aan denken.

Tast ik geheel mis, wanneer ik de grondfout van het opportunitets-standpunt zoek in een onjuist begrip van de staatkundige beginselen?

Reeds een oppervlakkige kennisneming van de historie der christelijke staatkunde leert, dat de verwarring van zedewet en staatkundige ordinantiën, van het beginsel der liefde en dat der vergelding, sedert het eerste optreden der christelijke kerk, een bron is geweest van sectarisme, ja tenslotte mede den weg heeft gebaad voor de humanistische richtingen in de staatkunde, die aan alle reële beginselpolitiek in christelijken zin den doodsteek hebben toegebracht. Reeds de Hussieten keerden de eeuwige waarheden van het evangelie tegen de maatschappelijke instellingen, tegen staat, eigendom en adel, om met het zwaard in de hand een evangelische maatschappij van broederliefde en gelijkheid te stichten op de puinhoopen van de mammonistische kultuur.

Ten tijde van Luther trokken de boerenhorden onder Münzer in een religieus enthousiasme te velde tegen den adel, het groot-grondbezit en de wereldlijke overheden. Zij wilden de vrijheid van den christenmensch, door Luther als zuiver geestelijke gedachte gepredikt, omzetten in brood en vleesch.

En in den tegenwoordigen tijd ziet men niet minder fatale gevolgen van de verwarring van het koninkrijk Gods met de wereldlijke instellingen en ordeningen. Het Christen-anarchisme, het Tolstoiïsme zijn de meest radicale consequenties; de ethische staatkunde, die op grond van de liefdewet van het evangelie de principieele dienstweigering of de eenzijdige nationale ontwapening predikt, is de minder radicale uitlooper van het sectarisme, dat geen andere ordinantiën voor het leven kent dan de liefdewet van het evangelie, of de eisch der christelijke solidariteit.

Een loot van dien stam is in den modernen tijd ook de theorie van het natuurlijk vennootschap tusschen arbeider en ondernemer, waarmede men den eisch van juridische medezeggenschap van den arbeid in de bedrijfsleiding steunt.

Het natuurlijk vennootschap tusschen arbeid en kapitaal! Inderdaad, een verheven en heilige prediking van de christelijke solidariteit als zedelijk liefdebeginsel in de verhouding van naaste tot naaste!

Maar een influistering van den revolutiegeest, zoodra men dit zedelijk beginsel omzet in een juridisch beginsel en de soevereine grenslijn tusschen recht en zedelijkheid verflauwt!

Waarom dan niet een stap verder gedaan? In Christus is geen rijk of arm, geen hooggeplaatste of bezitslooze! Weg dan met de autoriteit, met den particulieren eigendom! Nivelleer allen maatschappelijken stand en positie, want zoo wil het de liefdeprediking van den Zaligmaker!

Tegen een dergelijke revolutionaire miskening van de grenzen der levensordeningen richtte ik het Calvinistisch principe van de soevereiniteit in eigen kring, een beginsel, dat als leuze aan schier ieder vertrouwd,

in zijn diepen universeelen zin wellicht aan minder velen bekend is.

Dit is het principe, dat een veelheid van goddelijke ordinantiën voor natuur en leven erkent, en voor iedere sfeer van deze goddelijke ordinantiën „sovereiniteit in eigen kring” opeischt; het beginsel, dat soevereine economische ordinantiën stelt, naast even soevereine rechtsordinantiën en beide naast de soevereine zedewet van liefde tot God en den naaste. Dit is het principe, dat tegen alle hokjespasserij ten slotte de bovenredelijke — geloovig te aanvaarden — eenheid van al die soevereine wetskringen stelt in het goddelijk wereldplan, in Gods eeuwige providentie of voorzienigheid (de wetsidee), dat achter de actie in iederen wetskring plaatst het diepe religieuze besef van het kindschap Gods en de soevereiniteit van den Schepper des hemels en der aarde. Dit beginsel eischt in zijn toepassing op een praktisch probleem als de medezeggenschap een scherpe analyse, een ontleding van de verschillende wetskringen, waaronder het ressorteert, alsmede een naspeuring van de ordinantiën, die aan ieder dezer wetskringen ten grondslag liggen.

„Studeerkamerwijsheid!” heeft men op zulk een beginselonderzoek gesmaald. De man van de praktijk heeft dergelijke theoretische onderzoekingen niet noodig. Wanneer men de liefdewet van Christus voor het maatschappelijk leven als grondslag aanvaardt, dan heeft men verder alleen de feiten, de praktijk te laten spreken.

Laten we zien! Ik vlei mij met de gedachte, dat de praktijk van loonsvraagstuk en medezeggenschap in den vorm van het z.g. „georganiseerd overleg” mij niet geheel vreemd is. In mijn vroegere werkkringen heb ik de gelegenheid gehad deze praktijk van zeer nabij te bestudeeren. Maar juist die praktijk liet mij overal in den steek, wanneer ik mij ernstig afvroeg hoe ik principieel al zulke instellingen had te beoordeelen. En de talrijke vragen, die van de „mensen uit de praktijk” om zoo te zeggen dagelijks het bureau der Kuypersstichting bereiken over sociale problemen als medezeggenschap en loonvraagstuk toonen wel, dat ik in deze ervaring niet alleen sta.

De verhouding van de staatkundige beginselen tot de feiten is inderdaad de crux van den ernstigen vrager. Wij weten nu langzaam aan wel, dat het een fout van het vroegere dogmatisme was, uit bepaalde abstracte beginselen concrete conclusies voor alle plaatsen en voor alle tijden te trekken, waarbij geen rekening werd gehouden met de voortschrijdende ontwikkeling der feiten. Maar wij weten allen ook, wij ervaren het om zoo te zeggen dagelijks aan den lijve, dat een schier nog grooter gevaar ligt in de steriliseering van de beginselen tot aanbiddelijke waarheden voor de binnenkamer, die ons buitenshuis niets meer hebben te geven dan een vage stemming van sociaal gevoel, van christelijke solidariteit, waarmede gewapend, we dan alle actie steunen, die progressief, alle actie veroordeelen, die naar den democratischen ijk van den dag „reactionair” heet. Dit is de tactiek, die den klassenstrijd en het historisch materialisme in eerlijke verontwaardiging verwerpt, maar in

de concrete sociale actie, zij 't ietwat geleidelijker, precies in het zog vaart van den socialistischen ijsbreker. Natuurlijk in de eerlijkste overtuiging daarmede het christelijk beginsel te dienen.

Staatkundige beginselen en feitelijke ontwikkeling, ziedaar twee instanties, die voor het besef van vele verontruste zielen als uiterste polen tegenover elkander staan! Hoe de verzoening te treffen?

Ook op dit punt heb ik mij in mijn vorig artikel over de medezeggenschap niet onduidelijk uitgelaten. En het verwondert me eenigszins, dat mijn opvatting door de meeste mijner — ook mijner meest sympathieke — bestrijders zoo fundamenteel kon worden misverstaan. Men heeft mij verweten, dat ik op grond van het abstracte beginsel der souvereiniteit in eigen kring den staatkundigen eisch van medezeggenschap der arbeiders in de bedrijfsleiding voor alle tijden en alle plaatsen zou hebben verworpen, geen ruimte zou hebben gelaten voor de ontwikkeling der feitelijke toestanden. Ben ik inderdaad zoo zeer op den rots der „reine Dogmatik” gestrand? Laat ik mijn geachte tegenstanders mogen herinneren aan het inleidend principieele gedeelte van mijn betoog, waarin ik duidelijk heb positie gekozen tegen de dogmatische opvatting, die meent met beginselen alleen, praktische staatkunde te kunnen voeren. Ik heb daar gewezen op de noodzakelijkheid van een analyse der politieke situatie van het geheele ingewikkeld feitencomplex, dat zich aan den staatsman als een door rechtsregeling te reguleeren situatie voordoet. Concrete staatkundige beginselen, gelijk ik er een zie in de verwerping van de juridische doorvoering der medezeggenschap in de bedrijfsleiding, zijn uiteraard een synthese tusschen beginsel en praktijk, tusschen goddelijke ordening en politieke situatie. Het abstract staatkundig beginsel houdt in zich den drang en den eisch naar het concrete, het is naar zijn wezen aangelegd op een huwelijk met de concrete toestanden, het blijft in zijn onnatuurlijk isolement onmachtig in de reële staatkunde.

Laten we de zaak nuchter beschouwen. De eisch der medezeggenschap is in wezen een concrete eisch, die alleen past in een tijdelijke, concrete politieke situatie. In een denkbeeldige gesocialiseerde maatschappij zou zij principieel van karakter veranderen, een geheel anderen inhoud verkrijgen, al zou zij daarmede nog geenszins gerechtvaardigd zijn. In het middeleeuwsche gildenwezen, gebaseerd op de eigenaardige Naturalwirtschaft, was een medezeggenschap van de arbeiders in den zin, waarin men die tegenwoordig wenscht, eenvoudig onbestaanbaar, zinloos. De concrete eisch der medezeggenschap in de bedrijfsleiding heeft alleen zin in een politieke situatie, die naar haar economische en juridische zijde is gebaseerd op een samenstel van factoren, die kenmerkend zijn voor de tegenwoordige moderne maatschappij: het z.g. kapitalistisch stelsel, de overwegend particuliere exploitatie der productiemiddelen, de economische concurrentie, de zelfstandigheid der ondernemerspositie, het bestaan eener arbeidersklasse zonder aandeel in het bedrijfskapitaal etc. etc. Bij die eigenaardige economische situatie past ook een eigenaardige

juridische grondregeling: de particuliere eigendom der productiemiddelen, de juridisch-beslissende bevoegdheid van den ondernemer inzake de leiding van de onderneming, de juridische ondergeschiktheid der arbeiders te dezer zake etc. etc.

Nu is het een eigenaardige grondfout van velerlei sociale actie, dat zij meent de bakens te kunnen verzetten vóór het getij verlopen is, een juridischen bedrijfsvorm te kunnen scheppen, die bij een geheel anderen socialen onderbouw zou passen.

Het medebeslissingsrecht der arbeiders in de particuliere ondernemingen zou volkomen passen in een economische situatie, waarin de arbeiders mede-ondernemers waren. Gelijk zulks in de geschiedenis valt aan te toonen, gelijk zulks ook in den modernen tijd, speciaal in Amerika voorkomt, waar de naamlooze vennootschapsvorm steeds meer het bedrijfsleven gaat overheerschen en ook de arbeiders aandeelhouders worden ¹⁾).

Of tegen dit laatste iets uit principieel oogpunt ware in te brengen? In geen en deele. Gods ordinantiën beheerschen ook het economisch leven en roepen telkens in de historie dien specifieke bedrijfsvorm op, die bij de omstandigheden past. Sociale experimenten loopen hier te pletter tegen de „logica der feiten”, om dit ongelukkige woord hier ook eens te gebruiken. Maar de „voortschrijdende ontwikkeling” eischt inderdaad nieuwe bedrijfsvormen. Het ware eenvoudig een belachelijke profetie te beweren, dat het tegenwoordig economisch stelsel de eindpaal dier ontwikkeling zou beteekenen.

Doch dit alles toegegeven, komt nu de groote principieele vraag, die geen man van de praktijk ontgaan kan of mag: past de medezeggenschap in de bedrijfsleiding in den huidige economischen organisatievorm?

Over allerlei mogelijke toekomstige economische veranderingen te spreken heeft voor een praktisch politicus geen zin. We hebben ons met beide beenen op den bodem der realiteit te stellen. En in deze allerbangrijkste principieele vraag komt men tot geen houdbare solutie, wanneer men zich geen rekenschap geeft van de wetsidee zijner levens- en wereldbeschouwing. Het is kenmerkend voor de revolutie-idee, dat zij het providentieel verband tusschen de wetssferen miskent. De mensche-lijke rede, wanneer zij eenmaal de kroon der souvereiniteit aan God Almachtig meent te hebben ontrukkt, zoekt evenzeer naar een eenheid tusschen de wetssferen als de Calvinist. Maar terwijl het Calvinisme de souvereiniteit der wetssferen erkent in de souvereiniteit van den eeuwigen Schepper en de hogere eenheid aanbidgend zoekt in Gods ondoorgron- delijke voorzienigheid, poneeren de levens- en wereldbeschouwingen, die zich stellen op het standpunt van de souvereiniteit der mensche-lijke rede, een zelf geconstrueerde eenheid van de wetssferen. Immers, souvereiniteit in eigen kring van goddelijke ordinantiën beteekent discontinuïteit, dus een inbreuk op de souvereiniteit der rede, die geen gegeven wetsgrens als uiteindelijk kan aanvaarden. De mensche-lijke rede, die de natuur

haar logische wetten voorschrijft, heeft ook op ieder ander terrein de wet zelf te stellen. Dus construeert ook zij alleen de wetsidee, de hoogere eenheid. De wetsgrenzen, die voor het Calvinisme het kenmerk zijn van de souvereiniteit in eigen kring, worden voor het revolutionair humanisme relatief, betrekkelijk. De revolutie-idee, de moeder van het revolutionair dogmatisch natuurrecht, negeert historie en politieke situatie, negeert de goddelijke, bovenredelijke eenheid der wetssferen en wil hetzij met één slag, hetzij meer geleidelijk de economische en juridische wetten naar haar opvatting omzetten. Wanneer, zoo redeneert zij, de gewenschte juridische democratie niet bij den economischen maatschappijvorm past, wat nood, wij zetten dien economischen maatschappijvorm om en maken haar pasklaar voor de moderne democratie.

Die revolutie-idee is, schoon in anderen zin, ook de moeder der Marxistische maatschappij-beschouwing, die het absolutisme van de economische wetten predikt en geen andere souvereiniteit kent dan die van de door haar zelf geconstrueerde economische fataliteit.

Geheel in deze lijn ligt ook de medezeggenschapseisch in het socialisme. Welbewust poneert het socialistisch beginsel den eisch der medezeggenschap als inleiding tot de economische vernietiging van het kapitalisme, als inleiding van de socialisatie. Men mag dit socialistisch program in zijn uitgangspunt verwerpen, maar men bedenke dan, dat dit program een sluitende en volkomen logische eenheid vormt. Het hinkt niet, zooals vele van zijn tegenstanders, op twee gedachten. Het past geheel in het kader van de Marxistische wetsidee, die alle wetssferen tot een neerslag maakt van de economische ontwikkelingswet, die ook de goddelijke normen van ethiek en recht tot ideologische reflexen van de economische wetten proclameert.

Inderdaad, het socialisme is veelzins meer principieel dan vele van zijn bestrijders. Socialisatie en medezeggenschap! Ziedaar een tweeling uit éénzelfde grondbeginsel ontsproten, een sluitend sociaal program, waarop althans de logische kritiek geen vat heeft.

Maar waar staan zij, die de Marxistische en revolutionaire levens- en wereldbeschouwing verwerpen, en nochtans de juridische medezeggenschap der arbeiders in de leiding van de onderneming vereenigbaar achten met de tegenwoordige politieke situatie? Bovenal, waar staat de Christen, waar staat de Calvinist, die dit compromis met de praktische politiek van het socialisme en de moderne democratie sluit?

Men doet een beroep op de organisatorische ontwikkeling, op de verschijnselen van vakorganisatie en collectieve arbeidscontracten, op de toenemende doordringing van den vennootschapsvorm in het bedrijfsleven, op de geleidelijke vernietiging van het individualistisch liberaal systeem. Alles goed! Maar we staan nog steeds op den bodem van het „kapitalistisch stelsel”, nog steeds is de particuliere exploitatie der productiemiddelen regel, de gesocialiseerde exploitatie uitzondering. Nog steeds is als regel de arbeider geen mede-ondernemer.

Mogen wij dan de economische ontwikkeling niet een handje helpen en de moderne democratie in 't bedrijfsleven doorvoeren, gelijk ze reeds in het parlementaire stelsel der landsregeering schier overal heeft gezegevierd? Is de eigendom niet louter een sociale functie, die zich heeft aan te passen aan de universeele tendenzen der moderne democratie? Is het gezag ook in 't bedrijfsleven niet een bloot ambt, uit te oefenen in 't algemeen belang? Wordt dat gezag aangetast, wanneer men de arbeiders naast de patroons tot zijn organen maakt? Ziedaar een reeks vragende bewijsgronden, die zeer verleidelijk klinken, maar alweer door onzuivere vergelijking van ongelijksoortige grootheden verwarring stichten.

Allereerst het gezagsargument in de vergelijking van de democratie in de onderneming met het parlementaire stelsel in het staatsrecht. We bevinden ons bij het parlementaire stelsel op den bodem van het publiek recht. Het parlement, of liever de Staten-Generaal, behartigen niet hun particuliere belangen, zij hebben geen medezeggenschap over een privaat vermogen, maar over publieke geldmiddelen, zij zijn niet in dienst van de Overheid, zij staan in hun ambt als wezenlijk juridisch staatsorgaan. Ja, het publiek recht sluit opzettelijk personen, die in staatsdienst zijn en dus gevaar opleveren voor vermenging van particuliere met landsbelangen, buiten de deuren der beide Kamers.

En nu de gewenschte medezeggenschap van de arbeiders in de leiding der particuliere ondernemingen! De arbeiders, wien men stem in het kapittel wil geven, zijn vertegenwoordigers van op zich zelf volkomen gerechtvaardigde belangengroepering, zij zijn — ja laten wij toch vooral die uitdrukking niet met modern democratische guirlandes omhangen — *in dienst* van den ondernemer, 't zij die ondernemer een enkel persoon, 't zij hij het geheel van aandeelhouders vertegenwoordigt; men wil hun zeggenschap geven — zij 't aanvankelijk in geringen vorm — over *particulier* kapitaal, dat voor geen cent het hunne is en dat niet in een landsbelang, maar in het privébelang der arbeiders. De arbeider is principieel geen *risicodrager* in de onderneming en *juridisch* beslissende stem in de leiding kan alleen hem toekomen, die maar niet moreel, maar zeer positief *juridisch* verantwoordelijk is voor de exploitatie van het bedrijf; die straks met eigen kapitaal zal hebben in te staan voor verliezen, geleden door onoordeelkundige exploitatie.

Alweer suist het verwijt van studeerkamerwijsheid door de lucht! ²⁾ Ditmaal tegen de stelling, dat de arbeider geen risicodrager zou zijn. Maar de praktijk leert toch immers vlak het tegendeel?

Gaan de arbeidsloozen niet omlaag als de onderneming door slechte leiding niet rendabel is, dreigt den arbeiders niet „en masse” ontslag, wanneer de ondernemer fabriek of werkplaats moet sluiten?

Het klinkt schier ongelooflijk. Maar in alle ernst is mij dit argument tegen mijn stelling voor de voeten geworpen. En dat niet door den eersten den beste. Ik moet er dus wel op ingaan.

Inderdaad heeft de arbeider zeer veel risico in de onderneming, evenals

de credietinstelling, die haar belangrijke voorschotten verstrekt, evenals de koopman, die met de onderneming contracten tot groote geldswaarde afsluit, en steeds de kans loopt, dat de onderneming te eeniger tijd haar verplichtingen niet zal kunnen nakomen, evenals de liefdadigheidsinstelling, die op de vrijwillig beschikbaar gestelde fondsen uit de ondernemingskas drijft.

Maar wat de arbeider niet heeft, evenmin als alle andere hierboven genoemde categorieën belanghebbenden, dat is de financiële verantwoordelijkheid, de juridische aansprakelijkheid voor bedrijfsverliezen. „Juristerei” zegt men weer van andere zijde. „Kies de juridische kwalificatie, die ge wilt, mits ge maar erkent, dat de arbeidersbelangen ten nauwste met die van den ondernemer verbonden zijn.” Ik ben mij niet bewust dit ontkend te hebben. Integendeel. Maar de juridische kwalificatie is toch inderdaad niet geheel onverschillig, omdat men uit die kwalificatie politisch-*juridische* conclusies trekt, in casu de noodzakelijkheid of althans de principieele gewenschtheid van medezeggenschap in de leiding. En dan is 't altijd goed, de juridische stellingen, die men tot grondslag van zulk een conclusie aanneemt, terdege op haar juridisch gehalte te bezien.

De arbeider, die geen aandeel heeft in het ondernemingskapitaal, is nu eenmaal geen ondernemer. Het belang, dat de arbeiders hebben bij de exploitatie, kan op zichzelf geen rechtsgrond zijn voor beslissende medezeggenschap, want dan zoude men tal van andere categorieën belanghebbenden, die met de onderneming niets te maken hebben, stem in 't kapittel moeten geven. Quod absurdum! Ongetwijfeld is de factor „arbeid” een hoogwaardige en onmisbare component in het productieproces. Maar ze is evenzeer een *zelfstandige* factor met een eigen omschreven taak, welke (bij haar huidige economische doorsneepositie) met die van ondernemer en kapitaalverstrekker niet mag worden verward.

Een nieuw argument wordt hier door mijn tegenstanders in 't vuur gebracht; de positie van den bedrijfsleider en van den Directeur in de N. V. Deze heeft beslissenden invloed op de leiding van het bedrijf en is toch geen ondernemer. Hij is in dienst van de vennootschap evengoed als de bezitslooze arbeiders!

Het doet mij inderdaad leed, maar dat argument kan ik toch waarlijk niet au sérieux nemen. Is het een verlegenheidsargument of een speculatie op de goedgeloovigheid van het publiek? Beide veronderstellingen zijn eenigszins onaangenaam voor hen, die dit argument aanvoerden, maar de schuld ligt niet bij mij.

Wat heeft de gezagspositie van den Directeur van doen met de medezeggenschap in de leiding, die men voor de arbeiders in de onderneming opeischt? De eerste berust op een geheel eenzijdige delegatie van de zijde der aandeelhouders. Ze kan door een bloote statutenwijziging eenzijdig worden beperkt of uitgebreid. De Directeur kan ook eenzijdig worden ontslagen, evenals iedere arbeider.

Maar bij medezeggenschap in de leiding gaat het om gelijkgerechtigdheid van twee partijen, die elkander niets van hun juridische gezagspositie kunnen ontnemen, om een gelijkgerechtigdheid van twee partijen, waarvan de een in dienst is van de ander, in een ondergeschiktheidsverhouding staat en tegelijk in het hetzelfde opzicht in een positie van gelijkgerechtigdheid met den werkgever, zonder dat haar economische en juridische positie dit rechtvaardigt. Een formidabele logische absurditeit, een constructie, wier juridische monstrositeit alleen wordt geëvenaard door haar miskennis van de practische economische werkelijkheid. Maar een constructie, die geheel past in de individualistische abstracte filosofie der revolutionaire democratie. Ni dieu, ni maître! Geen gezag *over ons* op welk terrein ook, 't zij in staat, 't zij in school, 't zij in gezin of bedrijf, maar slechts gezag *door ons*, waaraan wij zelf vrijwillig gehoorzamen.

Hier ligt het kardinale verschil tusschen Calvinistische en revolutionaire gezagsleer. Niet daarin, dat de laatste het persoonlijk „droit divin” van de Overheid bestrijdt, want ook de Calvinist erkent slechts een bovenpersoonlijk gezag; maar hierin, dat de revolutionaire democratie de *overheidsidee* in de gezagsleer ondermijnt en alleen het gezag erkent, dat op den wil van den onderdaan berust. Voor den Calvinist ligt de overheidsidee als wezeneselement van het gezag in de rechtsorde zelve, als gegrond in de fundamenteele soevereine goddelijke ordinantiën, waarop iedere positieve rechtsorde berust. Voor den revolutionair is het gezag niet *bovenpersoonlijk*, maar *onpersoonlijk*. Het kan slechts een uitvloeisel zijn van de autonomie van den onderdaanswil, of van een rechtsbewustzijn, wiens positieve inhoud wordt bepaald door een meerderheidsbesluit. Op deze leer past de kwalificatie „studeerkamerwijsheid” beter dan op een beginselonderzoek. Studeerkamerwijsheid, want ze is gespeend aan alle realiteitsbesef, gespeend aan een kennis van de juiste politieke, juridische, economische, historische en psychologische verhoudingen! Erger, ze is het kind van den hoogmoedswaan, die de lichten des hemels heeft uitgedoofd; die het heelal met microscoop en telescoop heeft onderzocht, maar den hoogen God niet heeft gevonden.

Want vergeet het niet, het gaat hier niet om de bloote vraag, hoe het gezag zal zijn georganiseerd. Ongetwijfeld is het geenszins in strijd met de overheidsidee, dat het gezag van den ondernemer, dat in wezen op het recht berust, door positieve rechtsbepalingen op zulk een wijze wordt gereguleerd, dat persoonlijke willekeur worde uitgesloten en de rechten van het personeel worden gewaarborgd. Ook is een meerhoofdig gezag op zich zelf geenszins in strijd met de immers bovenpersoonlijke overheidsidee. Maar *hier* ligt de revolutionaire tendenz der moderne bedrijfsdemocratie, dat zij het juridisch gezag in de onderneming los wil maken van den economischen onderbouw, dat zij een gezagsinstituut wil *maken*, los van de overheidsidee, die in het bedrijfsleven onlosmakelijk aan een specifieke economische positie is verbonden, dat zij in één woord

het providentieel, aan de menselijke rede en wil opgelegde, goddelijk verband tusschen de onderling souvereine wetssferen verloochent. Dit is het revolutionaire streven, dat het ouderlijk gezag, het gezag van den onderwijzer wil aantasten door medezeggenschap van kinderen en leerlingen, dat soldatenraden wenscht boven de autoriteit der officieren, dat op ieder terrein de natuurlijke en goddelijke gezagsinstituten negeert.

En hoe zal ik het nog duidelijker zeggen? Want ik voel de ongoddelijkheid van het streven dezer ondernemingsdemocratie zoo fel, dat ik schier geen woorden kan vinden sterk genoeg, om tegen deze richting mijn Calvinistische geloofsgenooten te waarschuwen.

Niets is dan ook onjuister dan te meenen, dat ik hier met bloot wijsgeerige of logische begrippen een „elegant steekspel” zou willen houden.

De wijsgeerige formuleering mijner opvattingen dekt een levens- en wereldbeschouwing, die alle logica te boven gaat; *uw* levens- en wereldbeschouwing mijn Calvinistische geestverwanten! Daarom bedenke hij, die mijn opvattingen *niet* deelt — wat een ieders goed recht is — wel, dat mijn argumenten maar niet een los samenraapsel zijn, maar dat zij rusten op een stelsel, op een alzijdig fundament, waarvan de souvereiniteit Gods de eerste hoeksteen is. Als een geestverwant mij wil bestrijden, dan heeft hij zich op datzelfde fundament te stellen en niet met schijnprincipes te werken, die buiten den Calvinistischen grondslag omgaan.

Het verheugt mij dan ook meer dan ik zeggen kan, dat sommige mijner bestrijders dit inderdaad gedaan hebben en het uitgangspunt van mijn beschouwingen van ganscher harte hebben aanvaard.

Onmiddellijk bleek mij dan ook de vruchtbaarheid van een dergelijk principieel debat. Me dunkt, reeds in het voorafgaande zal menig misverstand bij deze hoffelijke tegenstanders uit den weg zijn geruimd.

Er blijven echter nog eenige argumenten inzake het gezagsprincipe in de onderneming ter ontleding over.

Men heeft n.l. gewezen op de contractsvrijheid, die den ondernemer volkomen rechtigt met de arbeiders in een collectief contract de medezeggenschap in de leiding vast te leggen³⁾. Het Burgerlijk Wetboek neemt alleen de nietigheid aan van contractueele bepalingen, die met de wetten of de goede zeden strijden. Volkomen juist, maar dit argument raakt toch geenszins de kern van mijn betoog, omdat het zuiver positiefrechtelijk is, terwijl ik de beginselvraag stelde wat rechtens *behoort te zijn*.

De ondoeltreffendheid van dit argument blijkt reeds dadelijk, wanneer we bedenken, dat de wetten op zich zelf *alles* kunnen bepalen, ook datgene wat lijnrecht in strijd met onze staatkundige beginselen is. Ze zouden o.a. ook de medezeggenschap in de leiding bij collectief contract, als strijdig met het zgn. „algemeen belang” kunnen uitsluiten. En dan viel dit argument reeds op positiefrechtelijke gronden. Bovendien zal toch niemand willen beweren, dat alle contracten, die niet strijdig zijn met de wetten of de goede zeden, naar hun inhoud aan het rechtvaardig-

heidscriterium voldoen? De vakorganisaties beroepen zich juist op de onrechtvaardigheid van vele arbeidscontracten om des te sterker den medezeggenschapseisch te kunnen poneeren.

Een ander argument: Het tegenwoordig economisch stelsel roept schier chronisch arbeidsconflicten in het leven, die het maatschappelijk lichaam zoo diep schokken, dat het algemeen belang zelf eischt de eenzijdige gezagsverhouding van den patroon tegenover den arbeider inzake de bedrijfsleiding om te zetten in een paritaire verhouding van gelijkgerichtigheid. Men wil dit proces niet revolutionair als met één slag beëindigen, maar aansluiten bij den geleidelijken ontwikkelingsgang en speciaal in de collectieve contracten den grondslag voor die paritaire verhoudingen leggen, om dan in de gerijpte toekomst dezen nieuwen juridischen vorm van bedrijfsleiding wettelijk te regelen.

Dit argument is eenigszins misleidend door zijn beroep op den geleidelijken ontwikkelingsgang. Ware ontwikkeling ligt in een harmonische samenwerking tusschen de wetssferen, in een evolutie, waarin economische, juridische, ethische en andere levensvormen in een harmonie samenwerken, waarin de juridische regelingen niet de economische vormen vooruithollen en evenmin bij de economische ontwikkeling ten achter blijven, maar gelijken tred daarmede houden. Wie dus medezeggenschap der arbeiders in de bedrijfsleiding geleidelijk wenscht te verwezenlijken, onderzoekte of de economische organisatie een ontwikkeling aanwijst, die den arbeider tot medeondernemer stempelt en trachte nergens den juridischen vorm los te maken van den economischen onderbouw. Hij zal bij dit onderzoek spoedig gewaar worden, dat de economische onderbouw zelve maar niet een willekeurig complex van toevallige factoren is, maar in bepaalde karaktertrekken van een wereldperiode past. Het gildenwezen ging ten onder niet door wetten, noch door private rechtsregelingen, maar door een verandering van het geheele levens- en wereldbeeld, door een uiteenvallen van de kerkelijke eenheidskultuur, door een innerlijke omzetting van de religieuze denkbeelden, door de opkomst der nationale staten, door de intrede der geldhuishouding, door de opkomst van handel en industrie, door de ontdekking van vreemde werelddeelen, ja wat niet al. Het gildenwezen ging ten onder ondanks de monopoliewetten, die op zijn handhaving bedacht waren.

Zeker er is evolutie ook in de moderne bedrijfsverhoudingen. De collectieve contracten, de toeneming van de vennootschapsvorm, de sterke ontwikkeling der vakorganisaties, zij zijn alle verschijnselen van een economische ontwikkeling, die aan de vorige eeuw onbekend waren. Maar wijst die ontwikkeling ook in de lijn van een economische ondernemerspositie van den arbeid? Wellicht hier en daar; in Nederland zeker nog niet. Het gist en golft in de moderne maatschappij. Maar het staatkundig beginsel mag zich nergens los maken van de realiteit der politieke situatie, om zich op grond van geïsoleerde verschijnselen een politieke situatie te „droomen”, die niet aanwezig is. Het gaat hier niet om „een

rijp zijn van de arbeiders" voor de medezeggenschap in de leiding, het gaat niet om „economische scholing" of „machtspositie", niet om doordringing van meer sociaal en solidariteitsbesef bij de patroons, het gaat om veel, om oneindig veel meer. Het gaat om omdraaiing van een wereldperiode op haar scharnieren, om een *evenwichtige* voortschrijding naar een nieuwe phase van Gods ondoorgrondelijk wereldplan!

De zelfstandige ondernemerspositie, die in welke vorm ook, nog steeds de grondtoon is van de huidige economische structuur, is in zich zelf geen onrecht en valt daarmee in haar bestaanswezen principieel buiten de competentie van den wetgever, maar ook van alle private rechtsregelingen. Over dat bestaanswezen beslissen geheel andere factoren dan het recht.

Wie op dit fundamenteele punt het principe van de souvereiniteit in eigen kring los laat, tast de souvereiniteit aan niet van een ondernemer, niet van een bedrijf, maar van God den Heere, die aan al het geschapene zijn bijzondere wetten gesteld heeft.

En nu het beroep op het algemeen belang, verbonden aan omzetting van de anti-thetische positie tusschen patroon en arbeider in een paritaire.

Dit is nu een punt bij uitstek, waar het nut van ware beginselstudie in 't bijzonder voor den „man van de praktijk" duidelijk kan blijken.

Het algemeen belang is n.l. een van die slagwoorden, die in 't gemeen alles dekken, wat het subjectief inzicht als nuttig, aangenaam, voordeelig of noodzakelijk gevoelt. Wordt dit begrip door den staatsman niet gelijst in het raam van de „sovereiniteit in eigen kring", dan neemt het als „absolutisme van het algemeen belang" spoedig den despotenstaf van den alleenheerscher in handen. Is het kerkelijk leven, is de innerlijke verhouding van het gezinsleven, is de Christelijke zedeleer, is de geest van het onderwijs op de scholen niet alles bij uitstek van algemeen belang?

Het algemeen belang is een complex, een universeel, een allesverblindend begrip, dat geen begrenzing kent, dat zonder analyse als criterium genomen van het staatsbeleid, het geheele leven met de grootste snelheid voert binnen de vangarmen van het heidensche, absolutistische staatsmonster.

Het schrikwekkend geluid van den Leviathan, van den Behemoth klinkt in dit woord door!

Het Calvinistisch beginsel is daarom zoo rijk, zoo waarachtig en vertrouwenwekkend, omdat het meer dan eenige andere levens- en wereldbeschouwing in staat is dit monster te breidelen.

Een beroep op het algemeen belang? Voortreffelijk! Maar allereerst uw kaarten op tafel, eerst den sleutel tot oplossing van deze puzzle getoond! Analyseer dit complexe wezen met het lancet van uw beginsel. De rechtssfeer is een eigen soevereine sfeer, en het recht mag 't zij in de wet, 't zij in de particuliere rechtsvorming geen stap doen buiten de goddelijke grenzen, in Gods wereldplan aan dezen wetskring

gesteld. De vergelding, de evenmaat is het grondbeginsel der rechtsorde en niet de liefde, niet de Christelijke solidariteit, niet de economische waarde, niet de natuurmacht. En juist met dit goddelijk soevereine principe van de vergelding, van de evenmaat, is het in lijnrechten strijd een juridischen vorm van bedrijfslijding in 't leven te roepen, die de evenmaat met de economische situatie verbreekt, die den arbeider juridisch de positie van mede-leider en mede-ondernemer verschaft, die hij in economischen zin ten eenenmale mist.

Is er schreiend onrecht in de tegenwoordige verhoudingen van arbeid en kapitaal, doet de chronische machtsstrijd tusschen werkgever en werknemer de maatschappij op haar grondslagen schudden, de staatsman zij zich bewust, dat hij aan dit ziekteproces slechts een enkele specialistische zijde kan behandelen. Hij zoekt dan in gebondenheid aan Gods ordinantiën een oplossing, die voldoet aan den vergeldingseisch van het rechtsprinciep. Men heeft mij smalend voor de voeten geworpen, dat ik die oplossing zou zoeken in de verbindendverklaring der collectieve contracten. Dit verwijt klinkt vreemd in den mond van hem, die het mij tegenwierp. Hij zal onmiddellijk begrijpen waarom, ook al zet ik de redenen daarvan hier niet nader uiteen. Maar men heeft zich hier ook weer eens schuldig gemaakt aan een valsch, natuurlijk neem ik dan aan onopzettelijk valsch, citeeren. Wie mijn vorig artikel niet oppervlakkig gelezen heeft zal toch begrepen hebben, dat een dergelijke „oplossing” van de loonkwesitie wel zeer vreemd zou passen in het geheele kader van mijn principiëel betoog.

Het geheele woord „oplossing” had wellicht beter vermeden kunnen worden. Het ging hier toch slechts om maatregelen door de Overheid te nemen, die uiteraard nimmer op zichzelf genomen een gecompliceerde kwesitie gelijk het loonvraagstuk kunnen oplossen. Hoe dit ook zij, ik had het in dit verband slechts over „een deel” van de taak van den wetgever, zooals ik die zag. Veel is dit inderdaad niet, maar de wetgever moet er nu eenmaal in berusten, dat hij geen wonderdokter is en dat zijn sterke arm op het maatschappelijk kampveld maar een bitter beetje vermag. Ook buiten het textiel- en metaalbedrijf om, overspannen de collectieve contracten nog slechts een gedeelte, een minderheid van werkgevers en werknemers. Al wijst de statistiek van het jaar 1924 weder een niet onbelangrijke toename van het aantal onder collectief contract arbeidende werknemers aan, vergeleken bij het jaar 1923 (285239 tegen 237974) ⁴⁾, en al moet bedacht worden dat de reële werkingssfeer dezer contracten inderdaad niet onaanzienlijk grooter is, dan op papier blijkt, toch kan het percentage werknemers, die onder collectief contract werken, op het totaal aantal niet veel hooger worden gesteld dan 12. Voorts beantwoordt de inhoud dier contracten, vaak in onderlingen machtsstrijd vastgesteld, geenszins steeds aan de eischen der rechtvaardigheid. Toch ligt hier een begin van regeling, van orde in den chaos, dat de staatsman niet mag verwaarloozen. Alleen zal de wenschelijkheid

van bindendverklaring wel ter dege moeten worden getoetst aan de eischen van mogelijkheid, billijkheid en recht. Dat ik mij in dit verband over de verbindendverklaring niet verder uitspreek, zal ieder verstaan. Hoe belangrijk dit onderwerp als onderdeel van de positieve loonpolitiek ook zij, het ligt buiten het kader van mijn onderwerp. En een woord van protest mag niet achterwege blijven tegen een kritiek, die de eerste eischen van een faire debatmethode verwaarloost, door juist zijn zwaarste geschut te richten op wat men in het volkenrecht zou noemen een „open stad”.

Ik kom nu tot het argument ontleend aan de stelling, dat de eigendom niet anders zou zijn dan een „sociale functie”, en dat de medezeggenschap van de arbeiders in de leiding van de onderneming den eigendom van den werkgever dus niet op ongeoorloofde wijze kan aantasten.

Op nieuw raken wij hier het doornig gebied der beginselen. De theorie, welke het subjectief recht tot een ideologie stempelt en met den schoonklinkenden term „sociale functie” een opvatting van den eigendom aanduidt, die louter plichten, maar geen rechten erkent, bezit een geboortebewijs, dat haar afkomst niet in het duister laat. Het was de bekende Fransche hoogleeraar *Leon Duguit*, die met de ideologie van het subjectieve recht tegelijk die andere ideologie van het overheidsgezag naar het rijk der „dogmatische Gelehrtenstube” verwees, die meende zijn staatsleer te kunnen bouwen op het „empirisch” (!) vastgestelde „sociale feit” van de „solidarité par similitude” en de „solidarité par division du travail”. Revolutionair in haar afkomst, leidt de theorie der sociale functie lijnrecht in de armen van het staatsabsolutisme. Inderdaad, de eigendom is niet een absolute wilsmacht, gelijk de Stoicijnsch-Romeinsch rechtelijke opvatting aannam. De „drager” van het eigendomsrecht, het rechtssubject, moet zich veel juridische reguleering van hooger hand laten welgevallen ten algemeenen nutte. Ook is de onteigening tegen schadevergoeding geenszins in strijd met de goddelijke ordinantiën, waar de evenmaat in het rechtsleven zulks vordert.

Maar anderzijds is de eigendom evenmin een willekeurige verzameling bevoegdheden, die geheel van den wil van den wetgever afhangen, hij is evenmin, gelijk de bekende Oostenrijksche rechtsschool van *Kelsen* c.s. meent, een bloot logisch toerekeningspunt van juridische relaties, dat ter laatste instantie uit den „staatswil” ontspruit.

De eigendom is een goddelijk rechtsinstituut, dat bij alle wisselende positieve normering nochtans een goddelijke wezenskern bezit, welke aan alle menschenlijke willekeur is onttrokken. Men kan, waar noodig, den eigendom aan een concreten drager tegen schadeloosstelling onttrekken, men kan dit recht desnoods tot een minimum van practische beteekenis terugbrengen, maar men kan nimmer de goddelijke wezenskern zelve aantasten.

Geef de wetgever aan een kategorie personen, die geen enkelen rechtstitel op het ondernemingskapitaal bezit, nochtans een recht van mede-

beslissing in de leiding van een onderneming, die met dit kapitaal gedreven wordt, dan beteekent dit niet wettelijke normering van den eigendom, maar een gedeeltelijke onteigening (dit woord hier natuurlijk niet in technisch-juridischen zin gebruikt) zonder schadevergoeding, een klaarblijkelijk *onrecht* dus, wil men het scherper, een wettelijk gesanc-tioneerde diefstal. Zulks is in strijd met de primaire goddelijke rechts-ordinantiën, waarop met het gezag van de Overheid tevens alle gezag van de positieve wetten berust.

Het „necessitas non subditur legi” (nood kent geen wet), waarmede in bepaalde acute gevallen van staatsnood maatregelen, welke in normale gevallen zeker onrecht zouden zijn, tijdelijk worden gerechtvaardigd, kan hier toch zeker geen opgeld doen. Want eensdeels betreft de eisch van medezeggenschap in de leiding geen acuten abnormalen noodtoestand en anderdeels is men nog immer in gebreke gebleven met dwingende bewijsgronden of praktisch feitenmateriaal aan te toonen, dat de medezeggenschap in de leiding inderdaad het middel bij uitstek zoude zijn om arbeidsconflicten te voorkomen. De machtsstrijd, die thans op het gebied der arbeidsvoorwaarden tusschen de organisaties van werknemers en werkgevers wordt uitgestreden, zou, bij eventueele doorvoering van een reële medezeggenschap in de leiding, worden verlegd naar de leiding van de onderneming zelve. Een strijd aan het stuurrad van het schip, die trots alle droomen van groeiend solidariteitsbesef onvermijdelijk zoude zijn.

* * *

Rest ons thans nog de bedenkingen te weerleggen, die van sommige zijden zijn geopperd tegen het door ons gelegde verband tusschen den eisch, dat den arbeidersvertegenwoordigers een recht van inzage der bedrijfsboekhouding wordt toegekend en de medezeggenschap in de leiding zelve.

Dit verband acht ik inderdaad logisch boven allen twijfel verheven. Wat baat het den arbeiders of ze precies op de hoogte zijn van de finesses der bedrijfsleiding, wanneer ze op die bedrijfsleiding zelve hoe-genaamd geen invloed kunnen oefenen? De arbeidersvertegenwoordiger, die de bedrijfsboekhouding raadpleegt, hetzij persoonlijk, hetzij door be-middeling van een accoutant, doet zulks om te beoordeelen of de finan-cieele positie der onderneming de inwilliging van de looneischen der arbeiders kan dragen⁵⁾. Reeds dit is een daad, waardoor de arbeider zich in den stoel van den ondernemer zet, een zaak van bedrijfsleiding. Wanneer de arbeidersvertegenwoordigers op grond van de bedrijfs-boekhouding van oordeel zijn, dat er in de leiding fouten worden gemaakt, dan is het toch moeilijk van hen te eischen, dat zij — eenmaal aange-nomen, dat de loonen van de ondernemingswinst afhankelijk moeten worden gesteld — zich bij de „domme cijfers” zonder meer zullen neer-

leggen. Wat de heer De la Bella te dezen aanzien in *De Vakbeweging* heeft opgemerkt, lijkt mij logisch en praktisch onaantastbaar, vooropgesteld natuurlijk, dat de theorie, welke de arbeidsloonen van de ondernemerswinst afhankelijk maakt, inderdaad juist is. Vandaar, dat ik in mijn vorig artikel onmiddellijk dezen grondslag van den eisch i.z. inzage der bedrijfsboekhouding, onder de loupe nam.

Mijn betoog, dat de arbeidsloonen — abnormale omstandigheden uitgenomen — in principe⁶⁾ niet afhankelijk kunnen zijn van de ondernemingswinst, is tot nu toe door niemand ontzenuwd. Dat de rentabiliteit van een geheel bedrijf en de prijsvorming van het product noodzakelijke factoren bij de loonbepaling zijn, staat natuurlijk onomstootelijk vast. *Maar de financieele positie van de individueele onderneming kan alleen van belang zijn voor het totaalbedrag, dat voor loonen kan worden gereserveerd, maar niet voor de prijsbepaling van den arbeid zelve.* Hoe zou anders ooit eenige vastheid in de loonschalen zijn te bereiken, welken praktischen zin zouden anders ooit de minimumloon-clausules in de arbeidscontracten kunnen bezitten?

Ook bij een volkomen vrije markt is vroeger steeds het verschijnsel waargenomen van een tendenz der loonen naar een zekeren evenwichtstoestand. Wanneer een goed renderende onderneming hoogere loonen betaalt dan een slecht renderende, dan geschiedt zulks — gelijk ik reeds in mijn vorig artikel opmerkte — met de vooropgezette bedoeling betere arbeidskrachten tot zich te trekken dan die, waarover de minder floreerende zusteronderneming kan beschikken. Tegenover hooger loon staat dus verwachting van hooger arbeidscapaciteit en alleen de beter gesitueerde onderneming kan — uitzonderingen daargelaten — op die waardevoller arbeidskrachten beslag leggen.

Het is mij bekend, dat ook in normale omstandigheden vele werkgevers het den arbeiders moeilijk maken in het handhaven hunner zelfstandigheid, doordat zij strijk en zet, 't zij ter keering van loonsverhooging, 't zij ter motiveering van loonsverlaging een beroep doen op de draagkracht der onderneming. Dit is een koopmanstactiek, die den toets van recht en billijkheid niet kan doorstaan. Maar een principieel juiste houding resulteert nimmer uit het beantwoorden van een foutieve gedragslijn van patroonszijde met een even foutieve gedragslijn van arbeiderszijde. En het is juist de taak der Christelijke vakorganisaties de arbeiders in dezen aan te sporen, bij de eenig juiste houding te volharden.

Laten we de zaak toch nuchter bezien. Ook bij de verwezenlijking van het recht van boekeninzage zal het meningsverschil tusschen werkgevers en werknemers i.z. „de draagkracht der onderneming” niet verdwijnen. Wat men wel in vele gevallen zal krijgen⁷⁾, is het ontstaan van twee fundamenteel afwijkende beschouwingen over een zaak, die zuiver bij de bedrijfsleiding ressorteert: de vraag, welk bedrag aan arbeidsloon economisch bij den rendabiliteitstoestand der onderneming valt te verantwoorden. En ter laatster instantie blijft ook dan de beslissing bij de

bedrijfsleiding om de eenvoudige reden, dat niemand, met welk wettig middel ook, een onderneming kan beletten haar fabrieken of werkplaatsen te sluiten.

Wanneer de arbeiders hun looneischen in normale omstandigheden niet principieel gronden op de zelfstandige waarde van hun arbeid — ik laat hier de factoren dezer waardebeplating, waarbij ongetwijfeld met tal van verhoudingen moet worden rekening gehouden, met opzet verder rusten — dan geven zij consequent geredeneerd daarmede tevens hun zelfstandigheid prijs, dan worden zij slaven van de willekeur der grillige fortuin.

Beteekent het handhaven van deze zelfstandigheid het „vermoorden” van de onderneming? Ook dit argument is mij tegengeworpen. Ik wijk voor dit „argumentum ad hominem” niet. Reeds niet op dezen nuchteren grond, dat de vraag of een onderneming bepaalde looneischen kan inwilligen, ten slotte en ter laatste instantie alleen door hem kan worden beoordeeld, die voor de financieele gestie de verantwoordelijkheid draagt. Houden we de zaak op zuiver *rechtsterrein* — en dat doen we, zolang we over den eisch van juridische medezeggenschap spreken — dan handelen wij het veiligst, door niet met ethische argumenten het betoog te vertroebelen. Waar de financieele aansprakelijkheid berust, daar berust in dit geval ook de verantwoordelijkheid, al zal die verantwoordelijkheid, gelijk ik ga aantonen, voor hem, die haar draagt, geenszins uitsluitend met juridischen maatstaf gemeten mogen worden.

* * *

Immers — ter vermindering van alle misverstand — nog een kort woord inzake de *ethische* zijde van dit vraagstuk.

Tot nu toe hielden wij ons streng aan de *rechtszijde*, omdat het in den eisch der medezeggenschap als politiek programmpunt inderdaad over een strikt rechtsvraagstuk gaat.

Maar inderdaad is niet de *rechtszijde*, maar de *zedelijke* de meest belangrijke aan dit netelige probleem.

Een waarachtige „oplossing” van de sociale kwestie kan *nimmer* worden gezocht 't zij in collectieve contracten, 't zij in wettelijke maatregelen. Zij ligt in die schier ongrijpbare zedelijke factoren, in een doordringen bij patroon en arbeider van het waarachtig Christelijk besef der solidariteit. Nu ben ik niet genoeg gespeend aan alle practische levenskennis om te gelooven, dat de Overheid maar rustig kan wachten op het doorwerken der Christelijke naastenliefde in de maatschappelijke verhoudingen. Zij heeft het recht te bestellen, het onrecht te keeren, waar zij dit vermag, dat is haar goddelijke, soevereine taak.

De harde realiteit is zoo, dat vaak de eisch der Christelijke naastenliefde op patroons en arbeiders gelijkelijk zijn vat schijnt te hebben

verloren. Hard tegen hard wordt de machtsstrijd uitgestreden en brengt zijn ellende van haat en armoede in tal van gezinnen.

De eerste taak der Christelijke vakorganisatie ligt dus wel op zedelijk terrein.

In de solidariteits sfeer der Christelijke naastenliefde krijgen wenschen als boekenonderzoek en medezeggenschap een geheel anderen zin dan in de strenge rechtssfeer.

Niet dat uit den zedelijken eisch der Christelijke solidariteit ooit conclusies zouden mogen worden getrokken, die het recht knauwen en terugdringen. Ook de Christenpatroon heeft zijn goddelijke rechtspositie te handhaven tegenover de onrechtmatige eischen der moderne democratie. De soevereiniteit van het recht wordt door de soevereiniteit der Christelijke naastenliefde niet opgeheven. Maar de Christen-patroon zij door-drongen van het besef, dat naast de eischen van het recht, de Christelijke liefdegezindheid haar eigen soevereine eischen stelt. De arbeiderswereld heeft in de laatste tijden een intellectuele ontwikkeling doorgemaakt, die vooral niet te laag mag worden aangeslagen. Welnu, de werkgever heeft met dien ontwikkelingsgraad ter dege rekening te houden en zijn arbeiders niet te behandelen als onmondige kinderen. Wordt van deze zijde de wensch geuit, beter ingelicht te worden over de bedrijfsresultaten, geen Christen-patroon zal, wanneer de onderlinge verhouding inderdaad goed is, zulk een wensch in den wind mogen slaan. En bovenal, geen verstandig Christen-patroon zal zoo dwaas zijn het profijt te versmaden, dat de geheele onderneming kan trekken uit de practische, vaak jarenlange ervaring der arbeiders.

Dit is een vorm van medezeggenschap en boekenonderzoek, die het gezag in zijn goddelijke grondslagen niet aantast, maar veeleer versterkt.

Wordt deze zedelijke plicht van de zijde der patroons omgezet in een rechtseisch van de zijde der arbeiders, dan vermoordt men gelijkelijk het recht en de naastenliefde. Want dit is de zeer practische beteekenis van het „geleerde” begrip der Calvinistische wetsidee, dat het 't besef wekt *van het onlosmakelijk verband tusschen alle wetssferen*. Wie de wet Gods op één gebied overtreedt, schendt gelijkelijk Gods wetten op alle andere terreinen.

Zoo rijk en diep is de universeele wet Gods, dat zij geen gedeeltelijke vervulling verdraagt!

* * *

Ik beëindig hiermede mijn principieele beschouwingen in de hoop, dat zij haar nut zullen stichten.

Wanneer mijn toon hier en daar scherp is geworden, ik heb niemand willen krenken, geen personen bestreden, maar beginselen.

Wanneer het beginsel dreigt te worden gesmoord in de praktijk, dan

rust op ieder onzer de plicht daartegen op te komen met alle kracht, die in hem is.

Wie te midden der sociale branding, te midden der maatschappelijke nooden, onbewogen in een Pilatushouding volhardt, dien zal God oordeelen. Maar op hen, die deze nooden zoeken te lenigen, die naar een oplossing zoeken in christelijk-socialen zin, rust vooral in deze tijden zwaar de verantwoordelijkheid voor den weg, dien zij de arbeiders opvoeren en de middelen, die zij kiezen ter bereiking van hun doel.

Daarom bied ik mijn bestrijders deze beschouwingen nogmaals ter overweging aan. En ik spreek niet in ironischen zin, maar in diepen ernst, wanneer ik hen, die zoo spoedig het woord „studeerkamerwijsheid” in den mond nemen, aanraad voor deze overweging de rustige sfeer der studeerkamer te verkiezen boven de ongestadige en verwarrende sfeer der publieke tribune.

1) Merkwaardige mededeelingen over deze ontwikkeling doen de Oostenrijksche en Duitsche vakbladen. Volgens de „Osterreichischer Metallarbeiter” van 29 Aug. 1925 bezitten 41570 beamtten en werklieden van een spoorwegmaatschappij te New-York aandeelen in het maatschappelijk kapitaal. Onder de 118799 aandeelhouders van eenige telefoonmaatschappijen waren 24300 ongeschoolde arbeiders, 10774 handelsbedienden, 4100 stenographen, 2627 boekhouders, 1043 bouwvakarbeiders, 498 dienstboden, 527 barbiers, 468 kleermakers. Naar de „Deutscher Metallarbeiter” (no. 45) mededeelt, zijn van de 159000 aandeelhouders van de Amerikaansche staaltrust 50020 arbeiders; in de Standard Oil Company 121211 op de 317521 aandeelhouders! Zie voor verdere bijzonderheden over de toeneming van het aandeelenbezit der arbeiders in de Amerikaansche ondernemingen: ROBER S. BROOKINGS *Die Demokratisierung der amerikanischen Wirtschaft* (Uebers. v. R. Kuczinsky, Verlag R. L. Prager, Berlin, 1925) S. 38 fig.

2) Eén troost! Ik deel deze verdeemoedigende kwalificatie thans met een commissie van zeer zaakkundige heeren. Op 9 Mei j.l. verscheen nl. het rapport over bedrijfs-democratie van de Zweedsche „Socialstyrelsen”, uitgebracht aan de Regeering. Eenigszins ontnuchterend zal de inhoud van dit verslag vermoedelijk op mijn bestrijders werken, die het in het debat zoo beproefde wapen hanteerden, om hun tegenstander tot „studeerkamergeleerde” neer te drukken. Tot den eisch van boekeninzage en medezeggenschap in de leiding genaderd, schrijft „Socialstyrelsen” volgens het Maandschrift van het Centr. Bur. v. d. Stat. jrg. 1925 blz. 875 in haar rapport het volgende: De tweede richting wil aan de arbeiders niet slechts invloed op de arbeidsvoorwaarden, doch daadwerkelijk aandeel in de leiding der onderneming toekennen. De arbeiders zullen inzage mogen nemen van de boeken, zij zullen een vertegenwoordiging hebben in de directie der onderneming, mede mogen beslissen over ontslag en aanstelling van personeel, enz. Dit vermindert sterk de rechten der werkgevers en wijzigt de verhoudingen totaal. De verantwoordelijkheid voor den gang van zaken zou niet alleen op den werkgever, maar ook op de arbeiders rusten. Deze laatsten zouden als partij bij het afsluiten van collectieve arbeidsovereenkomsten hunne belangen dienen en dit tevens doen als onderdeel van de directie, waarin zij vertegenwoordigd zouden zijn. Zij zouden dus eigenlijk met zichzelf onderhandelen. Slechts door zoodanige wijziging der rechtsverhoudingen, dat de arbeiders medebesikingsrecht over de productiemiddelen krijgen en financieel belang bij de bedrijfsresultaten hebben, zou dit systeem zijn door te voeren. Socialstyrelsen acht dergelijke wijziging een ongewenschte onderbreking van de normale sociaal-economische ontwikkeling.

3) De gevallen, waarin een begin van zulk een medezeggenschap bij collectief contract is vastgelegd, zijn h. t. l. nog zoo buitengewoon sporadisch, dat van eenige ervaring op dit gebied nog niet kan worden gesproken. Zoo vermeldt de

statistiek van 1925 „als bijzonderheid” het geval, dat in een collectieve arbeids-overeenkomst voor een kalkzandsteenfabriek te Vreeswijk geregeld is het recht der arbeidersvakvereniging op onderzoek van de boeken der onderneming, „indien zulks in verband met de daaromtrent in de loonregeling voorkomende bepalingen, noodig wordt geoordeeld”. De vakvereniging kan de balans en de daarbij behorende verlies- en winstrekening aan de hand van de daarop betrekking hebbende boeken en bescheiden, door een door haar aan te wijzen accountant doen controleren. Zie voorts de statistiek van 1924 pag. 18 en 19.

⁴⁾ Intusschen verscheen al weder de statistiek van den omvang en den voor-naamsten inhoud der collectieve contracten op 1 Juni 1925. Daaruit blijkt dat het cijfer van 285239 terugliep tot 265425, welke teruggang voornamelijk op rekening komt van de groep „steenkolon, turf” en het bedrijf van de bereiding van voedings- en genotmiddelen. Overigens is deze statistiek, zoooveel betreft de landelijke contracten in het bouw- en schildersbedrijf, (bij gebreke aan nieuwere gegevens) gebaseerd op de opgaven, welke den toestand op 1 Juni 1924 betroffen. Volkomen zekerheid voor vergelijking biedt deze statistiek dus niet.

⁵⁾ Het is mij werkelijk onbegrijpelijk, hoe men dit karakter van den eisch van boekeninzage door de arbeiders zoo principieel kan miskennen, door het op één lijn te stellen met dat van de boekeninzage door de belastingautoriteiten (Zie b.v. S. DE LA BELLA in „De Vakbeweging” van Mei 1925 en ANDR. STERNHEIM *Het Recht van Boekenonderzoek* in het nieuwe orgaan „Medezeggenschap” December-afl. 1925, blz. 179). Afgescheiden van de geheel verschillende positie van een publiekrechtelijk orgaan en die van een arbeidersvertegenwoordiger, waarop we vroeger wezen, is het de belastingautoriteit er toch waarlijk niet om te doen, een oordeel uit te spreken over de vraag, hoe de juiste verhouding behoort te zijn tusschen de financieele resultaten van een onderneming en de hoogte der arbeidsloozen. Zij onthoudt zich geheel van ieder waardeerings-oordeel over de bedrijfsleiding, als een zaak, die haar niet aangaat en gebruikt de haar verschaftte gegevens, beoordeeld naar algemeen erkende boekhoudkundige regelen, alleen om te weten, in welke wettelijk vaststaande belasting-schaal de belastingschuldige moet worden gerangschikt. Als gewezen adjunct-inspecteur heb ik ook eenige „practische ervaring” op dit gebied!

⁶⁾ Ik spreek hier niet over feitelijke afwijkingen van dit juiste principe. Daarover later. Het gaat mij hier om het standpunt, dat zowel de arbeiders als de patroons i.z. het loonvraagstuk hebben in te nemen, om in economischen zin recht te staan.

⁷⁾ Aangenomen altijd, dat het boekenonderzoek wettelijk zoo valt te regelen, dat het geen doode letter blijft, gelijk in Duitschland, Oostenrijk en andere landen, waar dit recht van boekenonderzoek op papier in allen vorm paradeert.

HISTORISCH OVERZICHT DER ARBEIDS- WETGEVING IN NEDERLAND.

DOOR

H. AMELINK.

II. (Slot)

Ten opzichte van den arbeid van vrouwen en van jeugdige personen — jeugdige personen beneden 18 jaar — bevat de wet zelf zeer weinig.

Een vrouw mag geen arbeid verrichten binnen acht weken na hare bevalling. De tijd, gedurende welke onmiddellijk voor haar bevalling geen arbeid is verricht, komt tot ten hoogste twee weken in mindering. Bovendien is de werkgever verplicht te zorgen, dat aan een vrouwelijk arbeider,